

Західне Полісся в Українській Державі гетьмана Скоропадського (Історія в документах)

Продовження з попередніх чисел

Документ № 19

Ф. 3766, Оп. 1, Спр.102, Арк.81.
Міністерство Закордонних Справ
Департамент чужеземних зносин
Відділ Дипломатичний
Жовтня 28 дня 1918 року
№ 2635
м. Київ

До Царського Німецького Представництва на Україні

З огляду на відношення Міністерства Ісповідань, Міністерства Закордонних Справ ласкаво прохає Царську Німецьку Делегацію вжити заходів, аби призначеному до Берестя єпископу Діонісію Кременецькому був даний дозвіл на повсякчасний проїзд в міста Берестя і Кобринь, та повіті їх, а також перебування єпископа Діонісія в цих місцевостях задля виконання архіпастирських обов'язків.

Міністр Закордонних Справ /—/

Директор Департаменту чужеземних зносин /—/

Останній документ побічно підтверджує, що Поліська єпархія з центром у Бересті все ж таки була створена. Однак тверді підтвердження цього треба ще шукати, хоча в інтернетівських біографіях Діонісія прямо пишуть, що він був в 1918 році єпископом Поліським.

Документ № 20

Ф. 2201, Оп. 1, Спр. 804, Арк.24
У.Н.Р.
М.Н.О.
Комісар Народного
Міністерства Освіти
на Холмщині, Підляшшу
та Поліссю
Листопада 2 дня 1918 р.
№ 8208

До Міністерства Народної Освіти
(Департамент Середніх шкіл)

Комісаріат Народної Освіти на Холмщині, Підляшшу та Поліссю щиро прохає Міністерство Освіти як найскорше повідомити Комісаріат, в якій стані справа з поворотом Холмської Вчительської семінарії до м. Берестя з м. Суража, Чернігівської губ.

При цьому Комісаріат має за честь повідомити Міністерство Освіти, що

справа ся негайна, бо вже учні тої школи прибувають до м. Берестя і чекають без діла, пока прибуде семінарія; крім того, Комісаріат повинен харчувати сих учнів на кошти, асигновані на організацію курсів для учителів, що лягає тягарем на ведення курсових господарчих справ.

В доповнення своїх представлень з 2 серпня і 10 вересня сього 1918 року під № 6315 і 7021 Комісаріат прохає вжити всіх заходів, щоб зазначена вище семінарія була перевезена з м. Суража до м. Берестя, як найскорше.

Заступник Комісара /—/ М. Каліхевич²⁸

Вик. об. Діловода /—/ В. Василюк

Документ № 21

Ф. 2201, Оп. 1, Сп. 843, Арк.93.
Копія

До Центрального Бюро Всеукраїнської Учительської Спілки

Представника від Учительської Спілки Холмщини, Підляшшя, Полісся та Західної Волині Миколи Марченка

Заява

Через те, що Українські гроши, якіми видається платня для вчителів з Державного Банку, зовсім не мають курсу, на терені німецької окупації, учительство може опинитись в критичному становищу. Це питання обговорювалось на зборах учителів і я зараз, передаючи бачення вчительства, щиро прохаю Центральне Бюро В.У.С. звернутись до відповідних інституцій, аби для вчителів Холмського Комісаріату Освіти платня видавалась грішми німецькими, поки в тому буде потреба.

М. Марченко

1918 року 7 листопада м. Київ

Документ № 22

Ф. 2201, Оп. 1, Спр. 843, Арк.32.
Центральне Бюро Всеукраїнської Учительської Спілки
Київ Листопада 9 1918 р.
№ 512

До Міністерства Народної Освіти

Додаючи при цьому копію заяви представника від Учительської Спілки Холмщини, Підляшшя, Полісся та Західної Волині від 7 листопада б. р.,

Центральне Бюро Всеукраїнської Вчительської Спілки має честь прохати вдяти всіх заходів, щоб платня вчителям Холмського Комісаріату Освіти виплачувалась німецькими грішми.

Голова /—/ С. Русова²⁹

Секретар /—/

Діловод /—/

9 листопада кайзер Вільгельм відрікся від престолу, а через кілька днів Німеччина підписала акт про капітуляцію. Становище гетьмана Скоропадського, влада якого спиралася на німецьку армію, стало катастрофічним. Сподіваючись на підтримку країн Антанти та білої армії генерала Денікіна, гетьман підписав 14 листопада Грамоту про федерацію України з майбутньою найбільшовицькою Росією, що викликало протест багатьох українських патріотів, у тому числі і Скоропис-Йолтуховського.

Документ № 23

Ф. 3696, Оп. 1, Спр. 56, Арк. 10-12.

Протокол засідання Холмської Губерніяльної Ради 17 листопада 1918 р.
Присутні:

Холмський Губерніяльний Староста п. Скоропис-Йолтуховський
Помішник Холмського Губерніяльного Старости п. Донець³⁰
Холмський Губерніяльний Міністр Освіти п. Дмитріюк
Уповноваж. Міністерства Судових Справ п. Павлюк³¹
Уповноваж. Міністерства Здоров'я п. Король³²
Уповноваж. Міністерства Ісповідань п. Козловський
Члени Холм. Губ. Викон. Коміт.: Т. Олесіюк і А. Громадський³³.
Головує П. Скоропис-Йолтуховський.
Секретарює Т. Олесіюк.

Порядок денний:

- 1) Сучасне політичне становище.
- 2) Доклад Уповноваж. Міністерства Судових Справ.
- 3) Біжучі справи.

П. П. Скоропис-Йолтуховський забирає голос до першої точки порядку денного. Чим би не скінчилась боротьба в Центральній Україні, якби до неї не відноситись, тут на польсько-українському пограниччю робота мусить

вестись і надалі в напрямі зміцнення українських державно-національних позицій. Що до Холмщини стою на передньому становищі – Холмщина мусить бути українською. Інша річ, чи при новому курсі політики центрального уряду буде можливість вести роботу надалі. У всякому разі обов'язок наш зараз оставатись на своїх місцях і вести не перериваючи свою роботу в цілі вияснення відношення уряду до Холмщини послано телеграми п. Гетьману і Міністрові Внутрішніх Справ, в яких вказано, що Холмський Губерніяльний Староста не відмовиться працювати і при новому складі уряду, наколи буде дана можливість вести справу в українському національному напрямі.

Павлюк вказуючи на останні події в зв'язку з дезорганізацією німецького війська і евакуацією із польських та українських земель зазначає, що українська влада не могла як слід зорієнтуватися в політичному становищі і може зарано покинула Більський, Володавський та Константинівський повіти. З від'їздом німців Підляшшя зосталося цілком без усякої влади і треба ту встановити пославши уряди, а на села організаторів.

Дмитріюк. Ми стоїмо на старих позиціях, але необхідна реальна допомога з Києва. Необхідно заявити уряду, що який би він не був, він мусить вибавити Холмщину: 1) від поляків 2) від голуду.

Скоропис-Йолтуховський дає інформації. При його від'їзді Міністр Фінансів обіцяв, що буде видавати на харчування та допомогу біженцям на Холмщині щомісячно по мільйоні карбованців. Лишено д. Шелесту із сум Староства 300 тисяч карбованців на закупно збіжжя. Що до війська, то кадр Чорноморського коша із 100 офіцерів і 130 подофіцерів буде призначено на Холмщину, але тепер це мабуть обпаде. Що до державної варті, то справа вже підготовлена.

Відтак Староста відчитує текст телеграми до Ясновельможного п. Гетьмана, копія з якої послана до п. Міністра Внутрішніх Справ: «Ясновельможний Пане Гетьмане. Сьогодні достав я звістку, що Ви зреклися самостійності Української Держави і беретеся за відбудову Федеративної Росії. Я вважаю цей крок Ваш хибним і для українського народу дуже небезпечним. Гадаю, що єдине правильним є шлях, яким ми ішли досі, внутрішня консолідація українських національних сил і будова самостійної Держави. З огляду на загрожене становище Холмського

Староства я не покидаю свого поста і готов далі вести свою працю по організації краю і української влади в них до того часу поки не встановиться в краю нормальний лад і поки не буде проведена остаточна державна границя між нами і Польщею. Як що Ви мені забезпечите, моя діяльність тут не буде тормозитися з центру, як що український характер всіх моїх заряджень і мої самостійницькі переконання можуть бути терпимі для вашого нового Правительства, то я лишуся при праці. В противному разі прошу прислати мого заступника, якому б я міг здати край і уряд»³⁴.

Прот. Козловський підтримує думку Павлюка що до негайного поширення української влади на лівий берег Буга.

Олесіюк висловлюється проти негайності такого поширення. Поки не перешумить соціальна завірюха, ніяка влада не буде в стані удержати порядок, ніяка не буде популярною. Поляки, коли зараз візьмуть владу на Підляшші, без сумніву в очах населення скомпрометуються. Треба отже організувати для Підляшшя владу на правому березі Бугу, і виждавши відповідного моменту перекинути на Підляшшя.

Дмитріюк пропонує, аби з початку виявити принципіальні відношення до подій на Україні. А потім перейти до обміркування питань місцевого характеру.

Олесіюк каже, що якби не розвівалися події в центрі, Холмське українське громадянство мусить стежити пильно за тим, аби не станути перед якимись несподіванками в Холмській справі.

Донець вказує, що по смислу грамоти Гетьмана курс уряду остається прежнім. Тепер ясно сказане те, що раніше скривалось. Для Холмщини нічого поки що не міняється.

Дмитріюк. Курс уряду зараз же відбивається на настроях і роботі людей, які приїхали на Холмщину. В справі встановлення певного політичного курсу Холмській Губерніяльній Раді, яко інституції урядовій не можна якихось заходів се діло Холмського Комітету.

Скоропис-Йолтуховський. Евакуація української влади лівого берегу Бугу сталася за мою відсутність. Повертати українські установи назад можливо було б тільки тоді, коли б була реальна сила. На жаль такої сили у нас зараз нема. Маємо 100 рушниць, але нема до них людей. Правий берег Буга се база для повороту на Підляшшя.

Дмитріюк. Уряд на правий берег Буга зараз посилати не можна, але робота Староства мусить так бути при-

стосована, аби мати постійно зв'язь і подавати допомогу на Підляшшя. Для того треба задержати за собою пункти понад Бугом.

Павлюк згоджується, що тепер поширити українську владу на ціле Підляшшя неможливо, а треба тільки піддержати прибужні села Володавського та Більського повітів.

Олесіюк зазначає, що для сего можна зужити суми відпущені на варту.

Дмитріюк вказує на необхідність утворення організації хоч би для розподілення хліба поміж населенням.

Скоропис-Йолтуховський висловлюється проти організування невеличких військових відділів для операцій на Підляшшя, бо вони не можуть мати великої сили і внесуть ще більший заколот в життя краю. Варта буде зужита і на Холмщину.

Павлюк читає проект урядування судових установ.

Скоропис-Йолтуховський вважає, що з теоретичного боку сей проект мусять розглянути спеціалісти-юристи, Губерніяльна Рада може лише заслухати його і висловити свої побажання практичного характеру. Отже такою практичною потребою є зорганізування негайно же хоч би елементарного судівництва. Поляки на справу суду звертають пильну увагу і навіть без адміністративної влади і по за межами Польщі встановляють свої суди. П. Скоропис-Йолтуховський приводить документ польського суду на Волині. Таким шляхом треба і нам іти.

Павлюк вказує на неможливість заснування нормальних судів зараз поки не запроваджена в краї українська адміністрація. Окрім того суди опиняться без кодексу законів. Але ж у всякому разі заведення судів в окремих місцевостях можливо і за відсутності кодексу законів суд може відбутися на підставі звичайного права.

Олесіюк запитує п. Уповноваженого Міністерства Судових Справ чи робиться що в справі збереження судових документів.

Павлюк дає пояснення в сій справі.

Громадський констатує непевний сучасний стан Холмської справи, необхідно звернутися до уряду з меморіалом що до Холмщини, аби на мировім конгресі відстояти її. Що до сучасного становища на лівому березі Буга, то треба аби Холмський Виконавчий Комітет розвинув свою організаційну діяльність подібно до польських комітетів. Для сего потрібні засоби і Староство мусить дати ті засоби.

Дмитріюк вказує, що умови роботи Холмського Виконавчого Комітету

і польських комітетів неоднакові. Поляки мають численну інтелігенцію і працюють під захистом польської влади, а навіть і німців весь час війни, аби Холмський Виконавчий Комітет не може розвинути роботу через брак інтелігентних робітників.

Скоропис-Йолтуховський. П. о. Громадський мислить занадто теоретично. Українці під час окупації опинились без інтелігенції, через те переведення організації на зразок польської Холмським Виконавчим Комітетом зараз неможливо. Велику роллю в місцевому житті може відіграти зорганізування просвіти³⁵, на що треба зараз звернути пильну увагу.

Дмитрюк дає інформації про стан справ з організуванням централі просвіти.

Скоропис-Йолтуховський. Справа стоїть погано, треба пока організується централю відкривати місцеві просвіти в окремих пунктах і зараз же в м. Бересті.

Підписав голова /-/ Ол. Скоропис-Йолтуховський

Скрипів /-/ Т. Олесіюк

З оригіналом згідно:

Діловод Холмського Губерніального Староства /-/ Білевський

Документ № 24

Ф. 2207, Оп. 1, Спр. 1785, Арк.119-121.

Українська Держава

Копія з копії

М.В.С.

Холмське

Губерніальне Староство

30 листопада 1918 року

№ 1758

Місто Бересть

Ясновельможний Пане Гетьман

Справа у Холмським Губерніальнім Старостві зараз стоїть так:

Німецькі військові частини скрізь заснували Ради Солдатських Депутатів, які стежать головню за тим, щоб відділи їх покидали наш край в порядку. Це їм на правому березі Буга удається. На лівому березі більше безладдя. Вони увесь час ведуть переговори з поляками, щоб забезпечити для своїх військ шлях через Варшаву і через те ідуть на дуже великі уступки їм. Так, наприклад, допустили поляків зайняти частину Ковельського вокзалу. Лиш на мій протест обіцяли вони не допускати у Ковель озброєних поляків, а тільки залізничний персонал. І все-ж польська залізнична охорона вже пробувала заарештувати мого Ковельського Повітового Старосту.

Поляки настоюють на тім, щоб їм оддати Берестейській вокзал. Я заявив і тут свій протест проти віддачі української частини залізниці в польські руки і поки ще поляки тут не засіли.

Призначений мною Інспектор Державної Варти і Берестейській Повітовий Начальник Варти ще не наспіли сюди і в краю, які в багатьох місцях вже покинули німці, стягаючи свої відділи до залізничних пунктів. Я приступив до організації тимчасових відділів Державної Варти. Увійшовши в зносини, як з представниками місцевої німецької військової влади, так і Рад Солдатських Депутатів у Бересті і Ковелі я маю згоду їх на те, щоб сюди увійшла наша військова частина. З огляду на те, що ні добре з'організованої державної варти, ні війська у мене немає, я починаю організації зі свого центру, з Берестя і поширюю її поки що лиш у тил на схід і щоб забезпечити спокій в тих частинах Староства, які безпосередньо прилягають до не окупованої України, з тим, щоб в міру зросту моїх сил і адміністративного апарату ступнево, але систематично поширювати свою владу на цілу етнографічну українську територію Холмщини на захід від Бугу.

На території самої Холмщини (бувши австрійська окупація) компетенція Холмського Староства не поширилась ніколи. Підляшшя (повіти Володавський, Більський і Константинівський) з початку революції в Германії Староство втратило. Наша провізорична влада на Підляшшю спиралась виключно на військову організацію німців, а як вони самі мусіли під напором поляків стягнутись за Буг, то і нам запропонували закріпитись на правій стороні Буга. Німці зараз же держаться в Білій, але нас за Буг не пускають, властиво не хотять піддержувати, а ми самі не маємо сили. Правий берег Буга ще за нами, на лівому бродять невеличкі банди поляків, нерегулярні частини яких можна було б легко витиснути за межі України, як би був хоч невеличкий військовий відділ. Почав організацію варти, але боюсь, щоб це не кончилось трагічно, бо маю мало гроші, зовсім нема хліба, одежи, зброї і т. п. Трагізм в тому, що без варти тут тепер абсолютно неможливо вести організаційну працю, бо загрожують з одного боку поляки, а з другого – свої досить заражені більшовизмом села, а голодна і гола варта – ще гірше. Нам треба людей, гроші і хліба. Досі ми получили трохи грошей, але ні зерна хліба. Я сидів півтора місяця в Києві останній раз, поки добився трохи грошей і більш нічого. Цілий край самий зні-

щений в світі відрізаний від Києва буквально гине зараз. Староство шляхом упорної боротьби на протязі майже року зберегло цей край для України, але воно зараз вибивається з сил і або загине або муситиме покинути край на проїзвол стихії. Ми бачимо як розвалюється уже шкільне діло з таким трудом налагоджене, через брак грошей на ремонт шкіл, на їх урядження, через те, що учителі не мають чого їсти, сидять без світла і без дров. Уже розвалилося майже діло врачебне; лікарі стоять уж перед тим, що прийдеться викинути хворих зі шпиталю, дітей з приюта, бо вже існують на позичені гроші, а самім шукати приватної практики. Просвітна діяльність позашкільна мусила зовсім вмерти. Я не вдержу і урядовців самого Староства, бо і вони стоять вже перед голодом на самім порозі, а дров зовсім не мають. Староство одно не може замінити всі органи управління краєм, інституції всіх Міністерств. До цього часу німці не давали нам права перейняти од них найголовніших галузів управління краєм; тепер мусимо це зробити протягом тижня, треба перебрати ліси з тартаками, які німці готові уступити за безцінок, телефонну і телеграфну сіть, електричні станції найменні хоч на вокзалах, крепості в Бересті і інші. Вони мали тут великі хазяйства. Треба перебрати засіяні поля і інвентар, який вони готові уступити за невеличкі гроші, або і без грошей під росписки Староства, маси машин ріжнородних, майстерень, заводів, залізних доріг та інш. Все це може обогатити край як його закупить зараз – то гроші не пропащі і все це може пропасти почасти зруйноване і розграблене селянами, почасти в руках спекулянтів. Ніяких абсолютно органів влади тут нема. Очевидно Староство само не може обсадити ліса і тартаки, залізну дорогу, телеграф, телефон, бути і поштою, і агрономом, піклуватись о біженцях і стріють спалені села, бути і судом, і казначейством, і банком, і лікарем і земством та устроювати духовенство. До цього часу Староство почасти всім цим і займалося, але тоді був німецький адміністративний апарат. Староство співділало з ним, направляло скільки могло його діяльність і доповняла. Зараз цей апарат вже розвалився і хоч держиться ще в головних пунктах і тим стримує поки що край від анархії, але це не надовго.

Ваша Світлість, завше цікавилась Холмщиною, тому то і надіюся, що Ви зарядите негайну поміч нещасному краєві. Події розвертаються так скоро, що ми не встигаємо за ними, коли буде-

мо помаленьку, як доводилося це робити за часів німецької окупації, зводити наші інституції, ступнево замінюючи ними німецькі. Всі Міністерства повинні дати тепер же свої готові апарати на наш край, або принаймні частину їх:

Сюди треба зараз же:

(Міністерство Фінансів)

1) а) Фінансовий апарат для оподаткування населення і принаймні

б) два Казначейства до Берестя і Кобрини

в) а також в самому близькому часі приготувати казначейства на інші повітові міста

г) з'організувати філію Державного Банку.

(Міністерство Загальних Справ)

2) Від Міністерства Загальних Справ зараз треба:

а) цілий персонал лісної стражі,

б) якийсь солідний апарат для експлоатації державних маєтків, який би дав порядок тій масі засіяних німцями земель, які вони кидають зараз і

в) для перейняття тартаків і інших сільськогосподарських підприємств (тут буде маса непорозумінь з тими, на чийх землях німці засіяли, кому продали засіяне чи покинули так).

(Міністерство Пошти і Телеграфів)

3) Треба в найближчій часі підготувати персонал пошти і телеграфів на території краю зараз прислати 250 фахівців для перейняття телефонної і телеграфної сітки, коли не хочемо, щоб пропала ціла сітка задурно.

(Міністерство Продовольчих Справ)

4) Від Міністерства Продовольчих Справ негайно треба спасати од голоду ці сотні тисяч людей, які буквально гинуть од голоду і простягають руки до Києва поки що даром, бо Уповноважений Міністерства не дав ще сюди ні зерна хліба за кілька місяців свого існування.

(Міністерство Внутрішніх Справ)

5) Треба призначити особо-уповноваженого по відбудові краю, снабдить його солідною сумою грошей. Це одна з наболівших задач, 50% населення немає хат, а біженці які приїжджають зараз сидять прямо на снігу і мруть. Холод і голод. Люди кожний день сотнями оточують Староство і просять і потребують спасати од смерті.

(Міністерство Здоров'я)

6) Міністерство Здоров'я мусить одпустити Головного лікаря сюди і також з грошима. Досі він сидів більш у Києві і без грошей, а населення сливе жодної медичної допомоги немає.

(Міністерство Шляхів)

7) Міністерство Шляхів мусить:

а) прислати спеціальну комісію, яка

б) вияснила умови, на яких можна буде перебрати залізницю і

б) прислати персонал, щоб вже зараз зайняти дорогу Ковель–Камень–Коширський–Вигоновське Озеро.

8) Зараз же треба фахівців і грошей для перейняття електричних станцій, хоч самих важких.

(Міністерство Юстиції)

9) Зараз же потрібні кредити і штати Міністерство Юстиції.

(Військове Міністерство)

Зараз же потрібний апарат в Бересті з хлібом і грошима, який би займався опікуванням полоненими і глядженям продовольчих пунктів для них. Уже тепер вони ідуть сотнями, але скоро повалять тисячами голі, босі, голодні. Це головна лінія. Всі полонені з Німеччини перейдуть через Берестя.

Конче прошу також, згідно з Вашою обіцянкою, прислати в моє розпорядження кіш полковника Годилю-Годлевського³⁶, або який інший відділ регулярного війська з провіантом і амуніцією, коли ми не хочемо стратити і те, що осталося.

Прошу Вашу Світлість розглянути це і запропонувати всім Міністрам, щоб кожний зробив відповідні заарядження по своєму Міністерству.

Я просив телеграфно Раду Міністрів асигнувати мільон в марках і прислати мені. Відповіді я не дістав. Тепер виправляю з цим представленням посланця і прошу перевести через Раду Міністрів негайно аванс 10-20 мільонів, передавши частину його в моє розпорядження, частину розподіливши між тими Комісіями, які мусять вислати сюди негайно різні Міністерства, щоб тут на місці перейняти і урятувати все те, що можливо од німців і почати планомірну організацію українського державного апарату на бувшій окупційній терені.

Це єдиний можливий в даний критичний [момент] реальний шлях, яким ще зможемо удержати край в наших руках коли для кожної асигновки вимагати спеціальної кошториси тоді мусимо зразу махнути рукою на справу.

На мою телеграму від 17 Листопада б. р. Ясновельможний Пан Гетьман, сьогодні дістав я звістку, що Ви зреклися самостійності Української Держави і боретеся за відбудову Федеративної Росії.

Я вважаю цей крок Ваш хибним і для Українського народу дуже небезпечним. Гадаю, що єдине правильним є шлях, яким ми йшли досі – внутрішня консолідація українських національних сил і будова нашої самостійної Держави.

З огляду на загрожене становище Холмського Староства я не покидаю свого поста і готов далі вести свою працю по організації краю і української влади в нім аж до того часу, поки не буде проведена остаточна державна границя між нами і Польщею.

Як що Ви мене забезпечите, що моя діяльність не буде тормозитися з центру, як що український характер всіх моїх зааряджень і мої самостійницькі переконання можуть бути терпимими для Вашого нового правительства, то я лишуся при праці. В противнім разі прошу прислати мого заступника, якому б я міг здати край і уряд – я не одержав відповіді досі. Незалежно від того, як Ви поставитеся до мене і за того, що наші політичні лінії розходяться, можете бути певні, що всю технічну справу по організації української державної влади в Старостві, оскільки Ви вчасно дасте матеріальну поміч, я вестиму так, як і досі аж до самого дня передачі влади моему заступникові, як що Ви визнасте доцільним призначити в нових політичних обставинах іншого Старосту на Холмщину.

Підписали: Холмський Губерніяльний Староста /–/ Скоропис-Йолтуховський

Продовження у наступних числах

Підготував
Олександр ІЛЬІН

ПРИМІТКИ:

29. Софія Русова (1856-1940) – українська громадська і культурна діячка, видатний педагог, одна із засновників і керівників Всеукраїнської вчительської спілки.

30. Дмитро Донець – український політичний діяч, родом з м. Звягель (Новоград-Волинський).

31. Антон Павлюк (1875 – після 1944) – український громадсько-політичний діяч Холмщини.

32. Павло Король (1890-1940?) – відомий берестейський лікар, депутат польського сейму, один з лідерів російського руху у міжвоєнній Польщі, заарештований НКВС, подальша доля невідома.

33. Напевно, отець Громадський – це майбутній митрополит Олексій (Громадський, 1882-1943), під час Великої вітчизняної війни голова Української Автономної Православної Церкви.

34. Гетьман Скоропадський у своїх спогадах характеризує вчинок (телеграму) Скоропис-Йолтуховського як чесний й благородний.

35. «Просвіта» – українське культурно-просвітницьке товариство, створене в 1868 р. у Львові. Берестейська «Просвіта» була створена 1 грудня 1918 р., її очолив Карпо Дмитріюк.

36. Олександр Годилю-Годлевський (1880-1945) – генерал-хорунжий Української армії.